

Francia menekültek Magyarországon a második világháború éveiben

A második világháború magyar menekültügyi politikájának önálló fejezetét képezi a német fogságból Magyarországra menekült francia hadifoglyok befogadása és gondozása. Számarányuk ugyan eltörpül a lengyel menekültek százezres nagysága mellett, politikai jelentősége azonban nagy. A franciákkal soha nem volt ellenséges a magyar közfelfogás, bár a két világháború közötti időben meglehetősen hűvössé vált. A magyar közvélemény elsősorban Franciaországot tartotta a versailles-i békerendszer – ezen belül a trianoni békekötés – fő szervezőjének. A nem túlságosan barátságos magyar–francia kapcsolatok területén 1939 szeptembere egyelőre nem hozott negatív irányú változást, bár Párizsban rokonszenveztek a Teleki-kormány lengyelbarát politikájával, a lengyel menekültek befogadásával, hogy a kormány a leghatározottabban ellenszegült annak a német követelésnek, hogy német csapatokat engedjen át országa területén Lengyelország ellen, valamint, hogy nem szakította meg diplomáciai kapcsolatát a francia földön megalakult lengyel kormánnyal. 1940 februárjában még jelentős francia–magyar kereskedelmi egyezményt kötöttek, amelynek gesztusértéke a Teleki-kormány bátor politikájának is szólt. 1940 tavaszán Franciaország irányában, amikor egyre feszültebbé vált a francia–német viszony, a magyar közvélemény érzelme olyan lett, mint egy évvel korábban Lengyelországgal, a magyar sajtó 1940 május–júniusában – a szélsőjobb kivételével – részvétellel kísérte Franciaország élet-halál harcát, az összeomlást, mert Németország hatalmának megnövekedése előrevetítette annak baljós árnyát, hogy a Berlin akarásával dacoló magyar politika megtörésére hamarosan sor kerülhet. A Teleki-kormány továbbra is igyekezett elkerülni a nyugati hatalmakkal való szakítást. Ez Franciaország esetében annál könnyebb volt, mert 1940 nyarától a hivatalos Franciaországot egy ideig csak a németekkel kollaboráló Vichy-kormány képviselte, de ezen a követségen számos olyan személy is működött, akik a „másik Franciaországot” szolgálták.

1940 novemberében Dampierre francia követ, a már Vichyt képviselő diplomata felvilágosítást kért a magyar külügyminisztériumtól két, a határon letartóztatott, német hadifogolytáborból megszökött francia fogoly további sorsát illetően. Ez az első említést érdemlő dokumentum a világháború alatt Magyarországra menekült francia hadifoglyról. A válasz megadása előtt tárcaközi tárgyalást hívtak össze a Honvédelmi, a Belügy- és a Külügyminisztérium képviselőivel, hivatalos álláspontot kellett kialakítani egy várható francia hadifogoly-áramlattal kapcsolatban. Közismert volt, hogy a magyarok már nagy rutint szereztek a menekültügy területén, de ezen a megbeszélésen három lehetőséget kellett megvitatni: 1. kiadni őket a németeknek, 2. kiutasítani a szökött francia hadifoglyokat, és áttenni a határon olyan területre, ahol a németek nem gyakorolnak befolyást (például Jugoszlávia), 3. alkalmazni velük szemben a hágai és genfi egyezményeket, annak olyan vonatkozásait, amelyek a szökött hadifoglyokkal kapcsolatban intézkedéseket irányoznak elő: kijelölt helyen tartózkodhatnak, felettük a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztálya gyakorolja a felügyeletet.

A tárcaközi tárgyaláson is felmerült a nemzetközi jogszabályok paragrafusainak eltérő értelmezése, amely vitát is okozott. A Külügyminisztérium teljesen elvetette az első megoldást, arra való hivatkozással, hogy Magyarország nem áll hadiállapotban

Franciaországgal. De miként lehet összeegyeztetni a németekhez fűződő viszonyal, hogy Magyarország befogadja a francia menekült hadifoglyokat, s főképpen elősegíti továbbszökésüket? A zömében németbarát magyar vezérkar képviselői az első megoldás mellett voltak, s az volt a véleményük, hogy a franciákat ki kell adni a németeknek, nem kell a lengyelekhez hasonló helyzetet teremteni. Szemrehányással élt a Belügyminisztérium képviselőjével, Antall Józseffel szemben, hogy engedékeny a lengyelekkel kapcsolatban. A Honvédelmi Minisztérium 21. osztályt képviselő Baló Zoltán ezredes is a befogadás mellett érvelt, a lengyel hadifoglyokkal azonos bánásmódot javasolt. A Külügyminisztérium azonban csak annyit volt hajlandó álláspontján módosítani, hogy miután Magyarország nem semleges állam, nem elegendő a tartózkodási hely kijelölése, hanem szigorúbb őrizet alatt, zárt helyen, táborban kell tartani őket, továbbszökésüket pedig meg kell akadályozni. Viszont ekkor csak 8-10 francia katonáról tudtak, várható számukat pedig nem lehetett megbecsülni, így az a döntés született, hogy őket a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya által kijelölt lengyel táborban kell elhelyezni. Ugyancsak döntöttek arról is, hogy a szükségnek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya szervezzen számukra külön tábor, gondoskodjanak őrzésükről. Erről értesítették a francia követséget, amely viszont hivatalosan is vállalta érdekképviselőket. A további megbeszéléseken tisztázódott, hogy a francia katonák ellátása azonos lesz a lengyel katonai menekültekével, így a honvédelmi minisztérium élelmezésben és zsoldban részesíti őket, a Belügyminisztérium segélyeket és munkavállalást biztosított. Külön francia katonai érdekképviselőt nem indítványoztak, mivel a francia követség vállalta a magyar hatóságok előtt képviselőket.

Az 1941 elejétől már nagyobb számban érkező francia menekültek a selypi lengyel tiszti táborba kerültek, számuk ekkor 56 volt. Ekkor már több jelentés van arról, hogy a franciák a lengyelekhez hasonlóan megszöktek Selypről, feltehetően a lengyelekkel együtt Jugoszláviába szöktek át. Ettől függetlenül a magyar hatóságok elvi és gyakorlati álláspontja a francia hadifoglyok befogadásával kapcsolatban nem változott. Az igazsághoz tartozik, hogy 1941 elején a francia menekültek száma csekély volt, ugyan nagyon „bosszantotta” Németországot a franciák megszökése, a formális tiltakozásokon túl nem nagyon foglalkoztak sorsukkal.

A francia hadifoglyok nagyobb számú megszökése 1941 végén indult meg, amikor Magyarország is hadban állt a Szovjetunióval. A németek fogságában ekkor kb. 1,5 millió francia katona volt még, sokukat a megszállt szovjet területekre vitték kényszermunkára, útépitéseknél, romeltakarításnál dolgoztatták őket.

1941-ben megindult a francia hadifoglyok szökése Magyarország felé, elsősorban azért, mert a francia foglyok között elterjedt a hír, hogy érdemes Magyarországra szökni, ahol nem adják ki őket Németországnak, lehetőség van továbbszökésre, a gaulleista erőkhöz való csatlakozásra. A németek több olyan röpcédulát koboztak el, amely Magyarországra való szökésre szólította fel őket, és megjelölte azokat az utakat, amelyet követve könnyen magyar földre léphetnek. 1942 nyarán már átlagban 9-10 francia hadifoglyot regisztráltak a magyar határon, összlétszámuk 1942-ben 600-ra nőtt. 1943-1944-ben a hivatalos iratok kb. 800 fő francia foglyról szólnak. A német felderítő szolgálat is élénken figyelte a franciák táborait, mozgását és szervezkedéseiket. A szökések 1941 tavaszán voltak a legnagyobbak, hiszen Jugoszlávián keresztül már könnyen eljuthattak céljukhoz. Jugoszlávia német megszállása után a szökések Horvátország felé irányultak.

A franciák megnövekedett létszáma miatt a selypi francia tábor létszámát csökkentették, külön tábort állítottak fel Balatonbogláron, amely 1942 október elsején nyílt meg. A Honvédelmi Minisztériummal történt megállapodás szerint a francia követség

Balatonbogláron első osztályú szállodát bérelt, ahol a francia tiszteket és katonákat helyezték el. A működési költségeket – a francia követség kiegészítésével – a Honvédelmi és a Belügyminisztérium fizette, 1941 végétől a francia menekültek munkavállalási engedélyt kérhettek. Abban az esetben, ha a munkaadó nem tudott szállást biztosítani a francia menekültnek, akkor a Belügyminisztérium külön pótlékot fizetett a munkavállalónak. A francia munkavállaló továbbra is ott maradt nyilvántartásban (Selypen, Balatonbogláron), ahová elhelyezték őket, bárhol is éltek Magyarországon. Másik ilyen nyilvántartó hely volt a komáromi átmeneti tábor, ahová a határon jelentkezett franciák először kerültek, néhány hétig tartó igazolási eljárás után mehettek a francia táborokba, de itt is kaphattak munkavállalási engedélyt, de ebben az esetben további nyilvántartásuk a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályán történt.

Az utolsó hivatalos statisztika – 1944. január 31. – szerint akkor összesen 650 francia menekült dolgozott a magyar állam által szervezett munkahelyeken: 70 fő a mezőgazdaságban, 459 az iparban (ebből 90 tiszt), 151 pedig egyéb helyeken, 122 fő nem vállalt munkát. 200 fő a kulturális életben működött, sokuk nyelvtanár lett (például a gödöllői Premontrei Gimnáziumban, s budapesti és több vidéki egyetemen is lektorként, francia nyelvtanárként dolgoztak), de számos arisztokrata és polgári családban alkalmazták őket nevelőként, sőt megtaláljuk őket a folyóirat- és könyvszerkesztőségekben is. Rendkívül népszerűek voltak a zenészek, a pincérek és a különlegességekhez értő cukrászok, szakácsok. A munkára jelentkezett francia menekültek jól hasznosuló szakképesítéssel rendelkeztek, sőt munkát bármikor találtak, a munkaadók szinte versengtek egy-egy francia munkavállalóért, elsősorban a vendéglátóiparban. A kötet szerzője, Lagzi István jeles kutató, aki eredeti levéltári anyag segítségével követi nyomon a francia katonai menekültek megjelenését, sorsuk alakulását magyar földön.

1942 októberétől a francia katonák hivatalos központja a balatonboglári francia tábor lett, ezzel egyidőben alakult meg a francia katonák érdekvédelmi képviselőite – hasonlóan a lengyel menekültek szervezeteihez – a Honvédelmi Minisztérium 2. alosztálya felügyelete mellett Francia Katonai Iroda néven. Ez véleményező, javaslattevő szervezet volt, amely a francia katonák kérelmeit összegezte, s terjesztette a magyar tisztviselők elé. A balatonboglári tábor parancsnoka Albert Poupet (1915–1993) hivatásos tüzér főhadnagy volt, aki mellett felettese, Vissnyi-Hoffmann Jenő tartalékos honvédszázados, mint magyar táborparancsnok állt, melléje néhány tartalékos honvédet rendeltek táborőrzésre. Tevékenységük ugyancsak formális volt. Itt több francia zsidó is élt, akiket a magyar parancsnokság nem különített el. Annak ellenére, hogy a magyar minisztériumok szigorúan betartották a genfi egyezményeket, mégis hat balatonboglári francia zsidó katonát Vámosmikolára helyeztek át, amiért Hallier ezredes [Adolphe André Hallier, a francia nagykövetség katonai attaséja (1892–1988)] eredményesen tiltakozott, így – a fennálló francia törvényekre hivatkozva – a Honvédelmi Minisztérium visszahelyezte őket Balatonboglárra.

A nyilas hatalomátvétel idején már lehetetlen volt a francia hadifoglyok védelme. A franciák egy része részt vett a magyar ellenállásban, de közel 200-an csatlakoztak de Lannurien főhadnagy vezetésével a szlovák partizánokhoz. 1944 őszén Budapesten megalakult a földalatti de Gaulle bizottság, amely a magyar ellenállási bizottságokkal kapcsolatot teremtett. A németek le akarták tartoztatni Hallier ezredet, de Literály Ervin ezredes, aki a francia diplomata ügyeit intézte, titokban értesítette, mire több francia diplomata illegálisba vonult. A franciák nem vonultak be a komáromi erődbe, ahol

állítólag védelmet kaptak volna a szovjet csapatoktól. A németet 1944. november 7-én elfoglalták a budapesti francia követséget, magukhoz vették a franciák magyarországi címeit, amelynek segítségével – rádión keresztül – felszólították őket, hogy vonuljanak be a zugligeti katonai táborba. De a felszólításnak senki nem tett eleget.

A körülmények Budapestben valóban nehéz volt a franciák helyzete, sokat közülük ismét letartóztattak, többségük azonban túlélte a harcokat. A repatriációs iroda adatai szerint 1945 áprilisában négyszáz franciát indítottak el Turáról vonaton Odesszába, hogy onnan repülővel térjenek vissza Franciaországba.

A Szegedi Egyetem gondozásában nyomdai napvilágot látott, Lagzi István kutatásait tartalmazó kötet a teljesség igényével dolgozza fel a magyar földön menedéket keresett és talált francia katonai menekültek sorsának alakulását. E témával, a háborút túlélte egykori menekültek visszaemlékezésein túl, nemigen foglalkoztak. Egy, az 1950-es évek végén született tanulmányomon kívül – Lagzi István jelen kötetéig – alig írt magyar történész a francia hadifoglyok történetéről, Bajomi Lázár Endre 1980-ban jelentette meg *Ego sum gallicus captivus*. Francia menekültek Magyarországon címet viselő kötetét, amely egykori menekültek visszaemlékezéseire épült. Ez volt a második világháború után az első olyan könyv, amely teljességében igyekezett feltárni a történeteket. A kutatások előtt akadályt emelt, hogy az adott politikai rendszer nem nagyon „szerette” a bukott kor humánusra épülő történeteit, főleg mert más színben tűnhet fel a Horthy-rendszer. Gond lehetett az is, hogy az adott témára vonatkozó iratanyag egyszerre több magyar minisztériumban volt található. Egy aránylag „kis téma” a kutatóknak rengeteg gondot jelenthetett, a korabeli szigorú kutatási engedélyek „beszerzése” sem lehetett könnyű feladat. Lagzi István, a közismerten szorgalmas kutató híres fáradhatatlan szorgalmáról, összegyűjtötte több volt minisztérium iratanyagából az idevágó leveleket, iratokat, amelyek alapján összeállítható és megrajzolható a francia menekültek mindennapi élete, a táborokban történtek, munkavállalásuk, vagy kapcsolatteremtéseik például a lengyel emigrációval stb. A szerző jegyzeteiben jelzi a megmaradt levéltári anyagok hiányosságait, illetve azt a szomorú tény, hogy amikor a nyilas kormány 1944. december közepén elhagyta Budapestet, a Dunántúl nyugati helységeibe helyezte el a minisztériumokat. Így sok iratanyag vagy elpusztult, vagy menekítés közben elveszett. A francia táborok helyein szinte semmi dokumentum nem maradt, így azt is nehéz nyomon követni, hogy mi lett a francia menekültek sorsa. Ettől függetlenül kiváló dokumentumok kerültek közlésre, szinte napi szinten lehet követni a francia katonák munkavállalásait, sikeres vagy sikertelen szökési kísérleteit. A szerző kitűnő irodalmat közöl, igaz többségük francia nyelvű és az egykori menekültek tollából születtek.

A szerző figyelmet szentel a franciák létszámának megállapítására, hiszen ez adja meg – a politikai álláspontra való tekintet mellett – a probléma súlyát. A visszaemlékezők gyakran esnek abba a hibába, hogy „felfelé” kerekítik az ide menekültek létszámát, gyakran több ezerrel emelik a valóságos adatokat. Valójában ez nem hiba, de a tévedések értékelhetetlen képet rajzolhatnak. Hetven év távlatában törekednünk kell a valós kép kialakítására. Lagzi István könyve ezt teljesítette, a visszaemlékezések figyelembevételével levéltári anyagokkal ábrázolta az egykori eseményeket. A kötet magyar és francia nyelvű.

(Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon 1940–1945. Dokumentumok. Szeged, 2016, JATEPress, 556 p.)